ZNANOST I UMJETNOST.

BROJ 1—2.

KRATKI PREGLED
POVIJESTI CRNE GORE

PO RAZNIM AUKTORIMA

SASTAVIO:

STJEPAN HADROVIĆ,
KANONIK VRHBOSANSKI.

U SARAJEVU 1917.
NAKLADA KAT. KNJIŽARE

ZNANOST I UMJETNOST.

BROJ 1—2.

KRATKI PPEGLED POVIJESTI CRNE GORE

PO RAZNIM AUKTORIMA

SASTAVIO:

STJEPAN HADROVIĆ,
KANONIK VRHBOSANSKI.

U SARAJEVU 1917.
„SARAJEVSKA TISKARA I LIT.“ (PERIŠIĆ, BENISCH I DRUG).

PREDGOVOR.

Njegova Preuzvišenost Dr. Josip Stadler, nadbiskup vrhbosanski, odazivajući se želji Njegove Preuzvišenosti generala Webera guvernera u Crnoj Gori, šalje časne sestre „Služavke Maloga Isusa“, kao njihov utemeljitelj u Crnu Goru, da tamo u nekim mjestima preuzmu školu i uzgoj mladeži. U tu svrhu želio je, da se one upoznadu s poviješću zemlje, u koju dolaze. Kako nema takove priručne knjige, to je Njegova Preuzvišenost meni izrazila želju, da napišem makar i kratku povijest Crne Gore. Toj sam se želji odazvao, te na osnovu raznih auktora, pokupio sve, što mi se shodno činilo, pregledno sastavio tu i onako dosta zamršenu povijest. Pri tom sam se poslužio ovim djelima:

1. Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, godišta 1899, 1900 i 1901.
2. Klaić Vjekoslav: Hrvatska povijest.
3. Smičiklas Tadija: Hrvatska povijest.
4. Hoić Ivan dr.: Slike iz obćega zemljopisa knj. 5. dio II. Zagreb 1900.
5. Valla Franjo: Povijest srednjega vijeka.

o. Klaić Vjekoslav: Povijest Bosne.

7. Karić V.: Srbija, Beograd 1887.

8. Balan: Katolička Crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini. Preveo Dr. Josip Stadler.

9. Ž. Dragović: Kratka istorija Crne Gore. Cetinje 1910. Ova počinje tek godinom 1421. te je dosta tendenciozno pisana. Osim toga je samo uz neke umetke, uzeta iz gore pod 4. spomenute knjige Hoićeve.

Ovdje zahvaljujem g. Dr. Ćiri Truhelki ravnatelju zemaljskoga muzeja u Sarajevu, koji mi je rukopis pregledao i neke podatke dao.

Dao Bog, da i ovo djelce bude na veću slavu Božju.

Sarajevo, 23. siječnja 1917.

Stj. Hadrović,
kanonik.

UVOD.

U rimsko doba zvao se je zapadni dio balkanskoga poluotoka izmegju Save, Drine te na jugu Drima Ilirik (Illyricum). Njemu na sjeveru bijaše Panonija (gornja i dônja); na zapadu Istra i Norik, na istoku Mezija i Tracija, na jugu Macedonija i Epir.

Početkom šestoga vijeka[1]) dogjoše neka Slovjenska plemena koja zauzeše Panoniju i Norik. Od ovih se razviše Korušci, Štajerci i Kranjci.

Malo iza njih dogjoše hrvatska plemena te zauzeše cijeli Illyrik od rijeke Raše u Istri do preko Drine na istok a na jug sve do Drima. Oni se zvahu raznim imenima.

1) **Bužani** od rijeke Raše u Istri do rijeke Zrmanje (u Dalmaciji) s gradovima Trsat i Senj.

2. **Bijeli Hrvati** izmegju Zrmanje i Cetine te Duvanjskoga polja s gradovima Zadar (Jadera), Solin (Salon), Trogir (Tragurium), Nin (Nona), Knin i drugi.

---

1) Klaić, Hrvatska povijest I. sv.

3. **Crveni Hrvati.** Ovi su se opet dijelili na više plemena:

a) N e r e t v a n i izmegju Cetine i Neretve sa tri župe: Makarska, Rastočka i Duvno. Ovi su bili vanredno hrabri te su dugo ostali u poganstvu. Gradovi su im bili: Makarska, Vrulja, Ostrog i Labinac (Lapčanj). Neretvani su bili na glasu i kao mornari.

b) Z a h u m l j a n i ili H u m l j ani. Neretvi na jugu pa sve do Dubrovnika (Ragusium), sa gradovima Blagaj (na izvoru Bune) i Ston (Stagnum).

c) T r a v u n j a n i s gradovima Trebinje i Risan te Konavlima.

d) D u k l j a n i u današnjoj Crnoj gori i sjevernom dijelu Albanije. Ovi se isprva nazivahu Dukljani, kasnije Zećani i napokon Crnogorci.

4. **Bošnjaci,** oko rijeke Bosne i Drine. Ovi su se takogjer dijelili na Vrhbosnu, (kod izvora Bosne), Ramu, Usoru, Krajinu, Sali, Podrinje, Mačvu i t. d.

5. Malo pomalo selili su Hrvati i prema sjeveru u gornju Panoniju, današnju Hrvatsku i Slavoniju, te ju posve nastaniše.

U ovoj ću knjižici govoriti samo o povijesti Crne Gore.

PRVI DIO.

1. Dukljanski vladari.

Dukljanska povijest pokazuje se za vrijeme hrvatskoga kralja Tomislava (900—930), komu se pokloni ban južnih krajeva Mihajlo Višević.[1])

1. **Mihajlo I. Višević** (912—928) bio je gospodar Zahumlja i velikoga dijela hrvatske mornarice, te posjedovao cijelo primorje Duklje. S jedne strane sâm moćan, a s druge strane imajući zaštitu u kralja hrvatskoga Tomislava pokazivao je i vanjskim načinom svoju snagu. Tako je uhvatio Petra, sina Ursusa Patriciaka, mletačkoga dužda, oteo mu sve bogate darove, kojima ga je car bizantski nadario, i predao Simeonu bugarskomu u ropstvo, jer se je bio stavio u zaštitu bizantskoga cara, Konstantina Porfirogeneta. U isto doba zavadi se i sa susjedom Petrom, županom Raškim, koji je priznavao suverenstvo bizantsko. Petar naime protjera svoga bratića Pribislava i njegovu braću. Ovi utekoše u Hrvatsku, a Pribislav se uteče Mihajlu. Zato Petar iznenada navali na nj, otme mu Poganiju, to jest kraj na dônjoj Neretvi, te mu tako presiječe saobraćaj s Dukljom. Zato mu se Mihajlo osveti. Mihajlo saznavši kako Petar s Bizantom i s Madžarima

[1]) Glasnik zem. muzeja u Sarajevu 1899.

ugovara, da navale na Simeona, dojavi mu te spletke. Na to Simeon navali na Petra svlada ga i zarobi, te u sužanjstvu i umre. Kako je sada u Raškoj zavladala nesloga i narod silno oslabio, zauzme Mihajlo natrag svoje zemlje.

Kolik je Mihajlo ugled imao i kod hrvatskoga kralja Tomislava vidi se odatle, što se od svih banova, koji su prisutni bili na Splitskom saboru (927—928), jedini on spominje, i to odmah do Tomislava. Njega naslijedi sin mu

2. **Mihajlo II. Višević** (928—950) koji uzdrža svoju vlast snagom očevom. Ali kad je Raškomu kneževiću Česlavu, koji je pobjegao iz sužanjstva bugarskoga, pomoću bizantskom pošlo za rukom, da uspostavi opet Rašku državu, a u Hrvatskoj su iza smrti kralja Kriješimira I. nastali razni nemiri, naročito, kad je ban Bijele Hrvatske Pribin ubio malodobnoga kralja Miroslava te sebe proglasio kraljem (949), odijeli se on od Hrvatske te postade samostalan. Videći da je preslab, a da bi se sam mogao održati proti Bizantu, Česlavu i Mljecima, stavi se pod zaštitu Bizanta. Tako si je pribavio mir u državi s vanjske strane. Ali njegovi Neretvani nisu bili tim zadovoljni, jer im je sada bilo zabranjeno gusariti po moru, a to je bio njihov glavni dohodak.

3. **Prelimir** (950—976). Za njegovo doba raspade se Raška država, a on se sve bolje

uregjivao. Pod konac svoje vlade razdijeli svoju državu megju svoja četiri sina. Ali ovi nisu dugo vladali, jer ih je narod radi njihove opakosti poubio.

Jedini koji je narodu bio u volji, bio je S i l v e s t a r. Njemu pogje za rukom, te spoji opet sve zemlje u jedno. Njega naslijedi sin mu H v a l i m i r, ovoga sin njegov P e t r i s l a v. Tako se je u četiri godine promijenilo više vladara, dok ne dogje na vladu sin Petrislavov

4. **Vladimir I.** (980—1015). On je bio mirne ćudi i bogoljuban, a to mu je i mnogo pomoglo, da je održao svoju državu.

U to doba naime silno je osilio bugarski car Samuilo. On osvoji Rašu, a približi se i Dukliji (981). Kako je Duklja bila radi domaćih borba oslabljena nije se mogla mjeriti s Bugarima. Tako mogoše Bugari lako osvojiti Drač i Dračku temu[1]) 995. A kad navale i na samu Duklju, ne opre mu se Vladimir, već se povuče u planine i preda se Samuilu. Ovaj ga odvede u ropstvo, a onda pogje dalje prema Zadru, pa se onda preko Bosne i Raše vrati kući. Domalo se Vladimir sprijatelji sa Samuilom tako, da mu ovaj dade svoju kćer Kosanu za ženu, i povrati svu njegovu zemlju s Kotorom, Pagom i Lastvom i Dračkom temom. — Nu skoro iza toga oteše Grci Vladimiru Drač izdajstvom. Tako

[1]) tema = župa = županija.

je prestala i obveza prijašnja prema Bizantu i prema Mljecima, po kojoj se nije tražila carina od njihovih trgovačkih brodova, a tako i od gradova, koji su bili pod njihovom zaštitom, kao Zadar, Dubrovnik i Drač. — Tako su Neretvani i Dukljani stali opet tražiti carinu. Mlječani su na to morali pristati Ali je to trajalo kratko vrijeme, jer su nakon nekih borba morali Neretvani popustiti. — Megjutim Bizant svlada Samuila, a bugarski vladar Ivan Vladislav iz prijevare ubije V l a d i m i r a. (1015). Njega naslijedi brat mu

4. **Dragimir** (1015). Ovaj htjede opet sjediniti zemlje svojih otaca; ali došavši megju Kotorane, ovi ga ubiše.

U ovo doba osvoji car Basilije Rašu, Bosnu i Duklju sve do Hrvatske.

DRUGI DIO.

Duklja je sada bila pod upravom Dračkoga arhonta. Megju zarobljenicima Dukljanskim bio je i Stjepan Vojslav Dobroslav, čovjek pametan i lukav, te znao u volju ući bizantincima. Osobito im je dobro došao kao tumač hrvatskoga jezika u osvojenim krajevima. On je tu zgodu upotrijebio tako, da bi bizantince poticao neka traže od naroda velike daće. Tim bi se narod ozlovoljio, a on bi onda narod tajno poticao na

ustanak. Tako je on radio ne samo po hrvatskim stranama nego i po bugarskim. Tu mu je pomagao i neki Petar bugarin. Kad je sve bilo spremno na ustanak pobjegnu 1038. Vojislav i Petar iz Carigrada: Petar u Bugarsku, a Vojislav u Duklju.

Vojslav Dobroslav I. (1040—1050) zauzme Zetu, protjera bizantskoga upravitelja Teofila Erotika i zavlada njom. Bizantski car istina pošlje proti njemu vojsku pod Georgjem Provatom ali bude hametom potučen, a Grci iz Zete posve istjerani.[1])

Vojislav si sada pokori i ostale obližnje županije (osim Raše, gdje je sada vladao Ljutomir). Ovako je Vojslav došao u sukob s Bizantom a i s Rašom kao saveznicom bizantskom, te ih je neprestano uznemirivao. Zato ustanu na nj' raški župan, prefekt Dračk[i], bosanski ban i knez humski.

Sad bi bio Vojslav zlo prošao, ali mu u zgodan čas dobro dogje zgoda, što se je bizantski vojvoda Manijak proglasio u Siciliji carem, te onda osvojio Drač. S ovim se sprijatelji Vojslav te hametom pobiju carsku vojsku 1043. Zatim dobije u svoju vlast Drač i Dračku temu. On ishodi od Sv. Stolice, da je uspostavljena Dukljanska nadbiskupija sa sijelom u Baru. Njoj

1) Bugari se takogjer digoše te osvojiše čak i Drač.

su bile pripojene ove biskupije: Budva, Ekaterum, (Kotor) Dulcinj, Svač, Skadar, Drivast, Pollcto, Sorbium (Raša); Bosonium (Bosna), Trebinje, Zahum i Kotor. — On umre 1050. te ostavi pet sinova i ženu.

Njegovi si sinovi razdijeliše očevinu ovako: najstariji sin G o j s l a v, kao najsilniji, s najmlagjim bratom Predimirom dobije Travuniju i Grispulj (Grblje?); M i h a j l o Oblišje (Obliquum), Papratnu i Crmnicu; S a g a n a c Gorsku županiju, Kuprilug i Bariće; a R a d o s l a v županiju Luku, Podložje, Kučevo i jednu župu u Budvi. — Kraljevski naslov ustupiše materi, a vlast Gojslavu.

Gojslav 1050—1052. bio je odlučan i junačan. Zato je podržavao mir u zemlji. Ali Gojslav naskoro oboli, a pleme Skrbinići pobuni se, te ga u krevetu ubiju, a tako i brata mu Predimira.

Iza njegove smrti stade M i h a j l o snovati, kako bi barem Zetu ujedinio. To mu pogje za rukom najviše zato, što se je doznalo, da Grci misle, kako bi na Zetu navalili[1]). On se nagodi s braćom te zavlada svom zetskom zemljom. Na to osvoji Travuniju, a zatim i Zahumlje.

[1]) Do toga istina nije došlo, jer su Grci imali borbe s Arapima, Turcima, Normanima a osobito s Pečenezima.

Mihajlo I. (III) 1053—1081. Ujedinivši ovako zetske zemlje, umre mu majka, te kraljevski naslov pregje na nj. On sa svojom braćom osvoji velik dio Dračke teme i pripoji Dukliji. Videći ipak premoć bizantsku, dade se na pregovaranje s njima te im ustupi Dračku temu. Tim se zadovoljiše bizantinci, te ga uvrstiše u broj svojih saveznika i prijatelja. Sad je nastojao Mihajlo, da svoju zemlju što bolje utvrdi. Naskoro mu umre žena, a on se oženi sestričnom grčkoga cara Konstantina Monomaha.

Iza smrti Konstantinove osvoji Mihajlo po svojim sinovima Rašu, te joj nametnu gospodarom svoga sina Pribislava. Kako se je Hrvatska za Petra Krešimira Velikoga bila silno podigla, ujedini se Mihajlo 1070. s Petrom Krešimirom. — Od toga vremena puštaju bizantinci Zetu u miru.

Osvojivši Mihajlo Rašu postade neposredni susjed Bugarske, koja je onda teško snašala jaram bizantski. Zato zamole Bugari Mihajla da im dade svoga sina Bodina za cara. On im posluša molbu, te Bugari proglase Bodina 1073. carem u Prištini pod imenom Petra III. — Na to se Bugarska digne te isprva porazi carsku vojsku, ali kasnije se sreća bojna okrenu i Bodin bude zarobljen i otpremljen u Antiohiju.

Ali pomoću mletačkih mornara izbavi Mihajla Bodina i uze ga za suvladara. Na to carska vojska zauzme 1075. Drač. — Mihajlo, da si pred svijetom steče ugled, zamoli 1077. Papu Grgura VII. da mu pošlje znakove kraljevske vlasti (zastavu i plašt). Želja mu se naskoro ispuni (1078.), te tako nastade kraljevina dukljanska. Mihajlo umre 1081., a naslijedi ga sin njegov

Bodin (1081—1101). Ispočetka imao je teške dane. Čim je došao na vladu, diže se proti njemu stric njegov Radoslav, ali ga Bodin svlada. Ovaj videći, da se ne može dalje opirati izmiri se s Bodinom. Ali s tim nisu bili zadovoljni sinovi Radoslavovi. Ne mogavši Bodinu ništa silom, stadoše potajno rovariti proti njemu i dizati bunu u njegovoj zemlji. To im pogje za rukom, te nasta strašan gragjanski rat, koji se je slegao istom na posredovanje nadbiskupa barskoga Petra i svećenstva. Sad zavlada Bodin sâm.

Za ove bune odmetnu se Raša od dukljanskoga gospodstva. Ali ju Bodin sa svojom braćom opet pokori, te ju sada učini provincijom dukljanskom. On ju podijeli na dvije županije. Jednom upravljaše Vukan, a drugom Marko. U to navali Roberto, kralj normanski iz Južne Italije na bizantsku državu, te 1083.

osvoji Dračku temu. Zatim prodre dalje u Epir i Tesaliju. God. 1085. budu Normani potučeni, i kralj Roberto umre, te tako tema Dračka padne opet u ruke bizantinske. Za te borbe Bodin se je držao mirno. Ali kad su Normani otišli, stao je Bodin zauzimati Dračku temu komad po komad. Njemu se je opirao dački upravitelj Ivan Duka. Ta je borba trajala skoro 11 godina, te je dodijala i Bodinu i Bizantu, koji je imao borbe još s Turcima, Kumanima i Pečenezima. Zato sklope 1091. mir.

Želeći si pripojiti i Bugarsku naloži svomu županu u Raši Vukanu, da osvoji Bugarsku. Vukan 1093. pobijedi bizantsku vojsku kod Lipljana, provali u Bugarsku; ali ju opustoši i tako narod odvrati od sebe (dotično od Bodina). Na to car udari s novom vojskom na Vukana. Ovaj morade sklopiti mir i dati svoja dva sinovca Uroša i Stjepana Vukana za taoce 1095.

Megjutim Bodin nagovoren ženom si Jakintom dade uhvatiti Branislava, njegova brata i Gradislava sina, kad su mu došli u Drač u posjete, te ih baci u tamnicu (1097.) Čuvši braća Branislavljeva i Gradislavljeva (bilo ih je šest), te sinovi i nećaci za taj zločin, pobojaše se, da se i njima šta slična ne dogodi, sabraše sav rod i iseliše iz Duklje u Dubrovnik (bilo ih je oko četiri stotine naoružanih ljudi).

Zato Bodin navali na Dubrovnik, ali ne uspije ništa. Na nagovor svoje žene bizantinke Jakinte dade onu trojicu zasužnjenu pogubiti pred zidinama grada Dubrovnika na očigled sve njegove rodbine. Biskupi stadoše Bodina žestoko koriti za taj zločin. On se istina pokaje i pogubljene dade svečano pokopati na otoku Lokrumu. Sami biskupi i opati su nosili lijesove.

Bodinovi rogjaci, da se Bodinu osvete, odoše u Carigrad k Aleksiju, koji je baš bio u ratu s Vukanom.

Prema križarskim četama, koje su pod vodstvom Rajmunda Tuluškoga 1096. prolazile Dukljom, bio je Bodin veoma susretljiv. Malo iza toga nasta u Hrvatskoj čitav metež, a Bodin zavlada i Bosnom.

Kralj Bodin umre u Skadru 1101., te je sahranjen u samostanu sv. Sergija i Baha, gdje mu je i otac proživio svoj vijek.

TREĆI DIO.

Propadanje Duklje. Duklja postaje vazalnom bizantskom državom, zatim raškom. Nemanjina sekundogenitura u Dukliji (1101—1180).

Čim je Bodin umro, odijeli se Bosna od Duklje. Kraljica Jakinta htjede uzdržati krunu na glavi svojih sinova, ali je narod poštivao pravo starijega, pa htio učiniti kraljem jednoga od

Bodinove braće. To pogje za rukom, te kraljem postade Bodinov mlagji brat

Dobroslav II. (1101—1103). Ovaj je imao borbe sa sinovima Bodinovim. Zato je proti njima i njihovim pristašama stao okrutno postupati S druge pak strane prizna vrhovništvo bizantskoga cara te učini Dukliju vazalnom državom. Zato Aleksije prizna Dobroslava zakonitim vladarom. Ali s tim nije bio zadovoljan Koćepar zapovjednik Drača, koji je takogjer bio u rodu Bodinovu, te je u tu svrhu i pošao u Drač. Zato ostavi Drač i ode k Vukanu u Rašu. Njegovom pomoći navali na Morači na Dobroslava, te ga razbije i svezana u Rašu odvede 1103., a na njegovo mjesto dogje

Koćepar (1103.) Ali taj se brzo zavadi s Vukanom, a osjećajući se slabim, ode u Bosnu, gdje naskoro i umre.

Iza smrti Koćeparove izabere narod za kralja

Vladimira II. (1103—1114). Ovaj je bio ćudi miroljubive, pa je radio samo na tom, da zemlji pribavi mir. U tu svrhu priznao se je bizantskim vazalom, a Raši (Vukanu) je priznao neovisnost.

Ali našla se je stranka, koja s takvom vladom nije bila zadovoljna, te je odlučila, da ga smakne. Njoj na čelu je bila zloglasna Jakvinta,

koja je silno mrzila Vukana. Ona otruje Vladimira, a Dobroslava[1]), koji je najviše imao izgleda na vladu, dade oslijepiti i zatvoriti u samostan sv. Sergija i Baha u Skadru. Tako pogje Jakinti za rukom, da je na vladu došao njezin mlagji sin

Juraj I. (1114—1118). Ovaj je pošao tragom svoga oca, te nastojao, da Dukliju oslobodi od utjecaja kako Bizanta tako i Raše. On htjede potajno uhvatiti sinove kneza Branislava, nu ovi pobjegoše na vrijeme k svome stricu Gojslavu u Drač. Jedini Grubeša bude uhvaćen i u tamnicu bačen (1116). Na to Gojslav posla vojsku pod Kalojoanom Komnenom na Jurja. Juraj bude svladan, te pobježe u Oblišje. Zatim carska vojska osvoji Skadar, oslobodi Grubešu te ga postave kraljem. Kalojoan preda sad vodstvo svoje vojske Grubiši, a sam se vrati u Drač.

Grubeša (1118—1125) pomoću grčke vojske razbije sasvim dukljansku vojsku. Juraj pobježe u Rašu, a mati mu Jakinta bude uhvaćena u Kotoru i odvedena u Carigrad, gdje i umre. Grubeša je mirno vladao, a uz to bilo je redom nekoliko godina rodnih, tako da je u Dukliji zavladalo pravo blagostanje. Ali kad se je kralj

[1]) Dobroslav je bio u sužanjstvu Vukanovu, a kad je Vladimir oženio kćer Vukanovu, predao mu je Dobroslava, a ovaj ga čuvao u tamnici.

ugarsko-hrvatski Stjepan II. zaratio s carem bizantinskim Ivanom, navali Uroš, župan raški na Dukliju 1125. te nadjača Grubešu i natjera ga sve do Bara. Ovdje bude odlučna bitka, u kojoj pade i sâm Grubeša. — On bude sahranjen s kraljevskim počastima u biskupskoj crkvi sv. Jurja u Baru. Sada preuze po drugi put kraljevsku vlast

Juraj I. drugi put. (1125—1135). Čim je preuzeo vladu, prva mu je briga bila, da se izmiri sa rogjacima[1]). On ih pozove i zakune se, da im se ne će ništa dogoditi, već da će zemlju bratski s njima podijeliti. On održa riječ, te D r a g i l u dade oblast Podgorje, Onogošće i više drugih županija; a D r a g i n j i dade dukljanski dio Zahumlja. Ali treći brat G r a d i n j a ne htjede doći.

Ovo prijateljstvo nije dugo potrajalo. U Raši se dignu na Uroša, njegova rodbina svrgne ga s časti i baci u tamnicu. Na nagovor Dragilov provali kralj Juraj u Rašu te izbavi Uroša iz tamnice i opet uspostavi.

Ali ni sada ne potraja dugo to prijateljstvo, jer Juraj dade zatvoriti Mihajla i Dragila a ostali rogjaci bježe u Drač grčkomu vojvodi kir Rogeriju. Ovaj zajedno s braćom Gradinjom i Draginjom provali u Dukliju, da oslobodi Mi-

[1]) Poslije Grubiše ostala su naime još tri brata: Draginja, Gradinja, i Dragilo.

hajla i Dragila. Juraj bude svladan te uzmakne u župu Crmnicu. Sad je počeo strašan gragjan. rat bjesniti, tako da je narod bježao u gore i šume, nekoji i u susjedne krajeve pače i u Apuliju. Gradinja se združi s jedne strane s Urošem raškim županom, a s druge strane stane buniti narod proti kralju. Tako mu uspije pobuniti Kotor. Kad ni tim načinom nije mogao svladati Jurja, zàmoli pomoć u Dračkoga vojvode. Juraj se zatvori u primorski grad Obolon, ali bude grad izdajom osvojen 1135. kralj zarobljen te odveden najprije u Drač, a onda u Carigrad, gdje je i umro.

Sada u Dukliji zavlada

Gradinja (»G r a d i h n a«) **1135.—1146.** Kako je ovaj bio u prijateljstvu s Bizantom, to se je odmah stavio pod njegovu zaštitu. Radi toga je bio u zemlji mir. Razbjegli se narod povrati kući i zemlja se lijepo oporavi. Gradinja umre nakon 11 godina te bude časno sahranjen u Skadru u crkvi sv. Sergija i Baha nuz druge kraljeve. On ostavi tri sina: Radoslava, Ivana i Vladimira; a naslijedi ga najstariji sin

Radoslav II. 1146.—1151. On je došao u vrlo težak položaj. Već za njegova oca bile su dvije stranke u državi: jedna uz Bizant, a druga za slobodu. Narodna stranka je bila jača

po sebi, ali bizantska je imala zalegje u Bizantu Zato se Radoslav odluči za posljednju, te ode u Carigrad, gdje se pokloni caru Manuelu (1141—1180.) sinu Kalojoanovu, te od njega primi Dukliju u leno.

Dok je Radoslav bio u Bizantu, organizovala se je narodna stranka, stupila u dogovor s raškim županom Urošem, koji je bio u savezu s ugarsko-hrvatskim kraljem, te podigla Radoslavu protukralja u osobi Uroševa sina Deše. Deša dobije Zetu i Travuniju, a Radoslavu i njegovoj braći ostanu primorske strane od Kotora do Skadra.

Sad nastane opet gragjanski rat. Narodna stranka s Dešom na čelu potpomagana raškim županom zahvati doskora dvije trećine cijele države. Kralj Radoslav s braćom bude zatjeran u jugozapadni kut, u primorje i prema Skadru, gdje je lako mogao dobivati pomoći iz Dračke teme, i od bizantske mornarice. Megjutim bude Uroš u bitci na Tari hametom potučen, te bude prisiljen sklopiti mir. 1151. — Tako je sad Radoslav zavladao bez protukandidata, a pod zaštitom Bizanta. Deša pak postane županom Dendre kod Niša u Raši, te ga stavi pod nadzor prefekta u Nišu.

Iza smrti Radoslavove spominje se kao vladar Duklje ban Slavogost. 1154. Sada je Duklja mirna sve do god. 1168.

ČETVRTI DIO.

Duklja pod Raškim vladarima.

Raška županija kao i Duklja bile su pod vlasti bizantskom. Nu Stjepanu Nemanji pogje za rukom, da se izbavi iz vlasti bizantske, te god. 1168. s bratom si Miroslavom osvoji dukljansko kraljevstvo. Miroslava učini knezom u Humu, a ostalo podijeli megju ostalu braću svoju Prvoslava i Sracimira. Ali naskoro zavlada Stjepan Nemanja Humom, Trebinjem, a 1170. i Zetom te primorskim gradovima: Dulcinjem, Skadrom, Barom i Kotorom.

Stjepan Nemanja (1171.— 1196.) imao se je boriti s Bizantom radi zauzetih gradova. Ali naskoro morade sklopiti mir 1173., u kojem priznaje vrhovnu vlast Grčku i obveza se, da će carstvu pomagati u ratovima, a Emanuel prizna Nemanjinu državu. Nemanji je sad bila glavna briga da uredi i utvrdi svoju vlast. On je mislio, da će to polučiti, ako svuda uvede grčkoistočni vjerozakon. Zato je katolike dosta progonio; samo ih je trpio u primorskim stranama, jer su tu bili u većini. Nu osobito je progonio bogumile, koji su dolazili iz Bugarske. Ali oni pobjegoše u Bosnu.

Kao raški vladar vodio je više ratova s Bizantom.

Pošto mu je dodijala vlada 25. ožujka 1196. odreče se vlade. Rašu preda mlagjemu sinu Stjepanu, a Zetu starijemu sinu Vukanu, pod uvjetom, da bude podložan Stjepanu. Treći sin Rastko posveti se Bogu, te ode na Sv. Goru u samostan, gdje se nazva Sava.

I Nemanja sa ženom svojom ode u samostan Studenicu, te se ovdje zakalugjere.

Vukan (1196.—1207.) je teško snosio nalog da mora biti podložan mlagjemu bratu. Zato je proti njemu potajno rovario. God. 1198. ote brat ugarsko-hrvatskoga kralja Emerika, Andrija, kao vojvoda Hrvatske i Dalmacije, Hum i Travuniju, a s njim se složi i Vukan.

Sad je Vukan počeo raditi i kod pape Inocenta III. i kod ugarsko-hrvatskoga kralja, da obori svoga brata. Ali je Stjepan za to doznao, pa je i on radio. I Stjepan zamoli papu za krunu,te obeća, da će i on i sav njegov narod prigrliti katoličku vjeru. Papa pošlje u Bar svoga poslanika, koji je imao ispitati neke stvari. Ali ovaj nagje megju svećenstvom velikih mana, koje su se morale odstraniti.

Vukan istina ne dobije od Pape krune, ali kralj Emerik 1202. ugje u zemlju Stefanovu i dade ju Vukanu kao svomu vazalu. Na to Vukan pregje u katoličku Crkvu. Crkveno pripadne pod nadbiskupa Kaločkoga (u Ugarskoj), a

kralj Emerik, a po njemu i svi njegovi nasljednici nazovu se kraljevi raški.

Ali Stjepan mu ote 1204. Rašu, a onda se izmiri s Vukanom 1207., koji malo iza toga umre. Sad ostade sam

Stjepan Nemanjić »Prvovjenčani« (1207—1227), koji se brzo proslavi. U dvaput nadvlada Bugare, te im ote nekoliko gradova. Nadjača i despota dračkoga Mihajla Komnena, koji mu htjede ugrabiti Skadar i primorske gradove.

Posredovanjem brata si Save osnuje 1219. jednu arhiepiskopiju sa sijelom u Ipeku te osam biskupija: u Z e t i, Humu, Hvasnu (Peći), Budimlju, Rasu, Toplicu, Moravici i Dabru. Prvim arhiepiskopom bio je Sava.

Da si pak pred svijetom što veći ugled pribavi, zamoli Stjepan u dogovoru sa Savom od Pape Honorija III. kraljevsku krunu i blagoslov za svoju zemlju. Papa se tomu rado odazva, te se je Stjepan god. 1220. na Spasovdan okrunio kraljevskom krunom. On se je silno brinuo, da mu narod bude naobražen. Zato je podizao mnoge škole. Godine 1227. razboli se, te ode u samostan, gdje se zakalugjeri pod imenom Simeona, i skoro umre.

Poslije Stjepana Nemanje, dogju po redu na prijestolje njegova tri sina Stjepan Radoslav, Stjepan Vladislav i Stjepan Uroš I.

Za prve dvojice vlada je nisko spala u svojoj moći. Vlastela, koja su pomagala braći u boju, razgrabila su mnoga vladarska prava, a što je najgore, oni su od toga doba držali da mogu vladare skidati i postavljati po miloj volji na prijestolje. Tek

Stjepan Uroš I. (1243—1276) otme svome bratu Vladislavu prijestolje pomoću vlastele; ali ju je kasnije umio na uzdi držati. Ratovao je malo i to samo iz nužde. Sprijatelji se s Belom IV. (III.) te oženi svoga sina Dragutina s Katarinom, kćerju kralja ugarsko-hrvatskoga Stjepana V. (IV). Godine 1254. zarati se s Bugarima i s njihovim saveznicima Dubrovčanima te ih nadvlada. Zatim si opet prisvoji Hum. God. 1259. otme Grcima Prizren.

Pod konac života usta proti njemu sin njegov Dragutin te ga na Gackom pobijedi 1276. Uroš pobjegne u Hum te skoro od žalosti umre.

Iza njegove smrti upravljala je njegova žena **Jelena** Francuskinja mnogo godina kao namjesnica Zetom (1276—1309.). Ona je sagradila katoličke crkve u Kotoru, Baru, Ulcinju i Skadru. God. 1309. Uroš II. Milutin raški postavi upraviteljem Zete svoga sina Uroša, no ovaj se digne na svoga oca.

Saznavši Milutin za to za vremena, pozove sina, da se izmire, a kad on dogje, dadega

u Skoplju oslijepiti i pošlje ga u Carigrad 1310. Iza toga je **Uroš II. Milutin** raški sâm zavladao Zetom. U to se doba g. 1319. odmetne od vlasti zetske drački knez Vladislav Gonoma.

Nakon Milutinove smrti nastade megju njegovim sinovima trvenje. Kako je Uroš III. Dečanski nadvladao brata Konstantina i stričevića Vladislava, postavi namjesnikom u Zeti Dušana, koji se kasnije prozva Silnim. Saznavši **Dušan Silni** (1321—1355), kako njegov otac vladar raške hoće da po nagovoru Grkinje, svoje potonje žene, njezina sina Simeona (Sinišu) postavi za nasljednika, ustane proti ocu i zarobi ga u Nerodimlju, te se 1331. proglasi kraljem Raše, a dva mjeseca kasnije zadavi vlastela oca mu Uroša III.

Dušan Silni se oko 1331. oženio Jelenom, sestrom bugarskoga cara Aleksandra. Znao se je okoristiti svagjom carice udove Ane i njezina vojvode Ivana Kantakuzena, pomažuć sad jednoga sad drugoga, kako je već po njega korisnije bilo. Tako kroz deset godina otme svu Macedoniju osim grada Soluna, te Albaniju i Epir. On naumi grčku državu uništiti, a na njezino mjesto podići svoju Rašku. Zato se god. 1345. proglasi carem Raše i Grčke. Da bi pred svijetom taj čin imao vrijednost, trebalo mu je priznanja Pape, grčkoga cara i grčkoga patrijara. Ali u ovim prilikama nije se moglo tomu

nadati. Zato on na svoju ruku metropolita u Peći Janićija proglasi patrijarom[1]) 1346. te ga ovaj malo kasnije ovjenča za cara i samodršca raškoga i carigradskoga. Tom prilikom bude vjenčana i žena mu Jelena i sin mu Uroš. Kako su sve vlasti bile zabavljene ratovima, nisu na to ni pazile. Htio je već i Carigrad osvojiti, ali mu Mlečani nisu dali brodovlja. Mjesto toga god. 1346. i 1347. zauzme južni Epir, Akarnaniju i Etoliju. Slijedeće god. 1348. pokori mu se i Tesalija. Sad Grci pozovu Turke u pomoć, te bude Dušan kod Dimotike potučen. S druge strane navalio je na Dušana 1353. Ljudevit Veliki, ugarsko-hrvatski kralj. Dušan ga istina pobijedi, ote mu Mačvu i Biograd, ali mu Ljudevit navijesti novi rat. Toga se Dušan silno uplaši, a da se toga rata riješi, zamoli papu Inocenta VI., neka bi mu poslao ljude, koji će ga poučiti u vjeri. To je pomoglo, te je papa odvratio Ljudevita od navale.

Nu megjutim sklopi Dušan savez s Mlečanima, te osjećajući se jakim, odbi papine ljude. Zatim provali u Dalmaciju te zadobije Klis i Skradin. Ali ga stigne kazna Božja: on umre 1355. u Devoliju, a iza njegove smrti rastrga se njegovo carstvo.

---

1) Ne znam, tko mu je to pravo dao, jer je to stvar skroz crkvena. Dakako da su prema tomu i sve konsekvencije nevaljane.

Dušanov brat Simeon (Siniša) proglasi se samostalnim vladarom u Akarnaniji i Etoliji; Nikola Altomanović Vojinović u kraju užičkom, rudničkom, Humu, Trebinju, i u dijelu Raške; Balša Balšić u Zeti, a brat njegov Juro Balšić[1]) u sjevernoj Albaniji. Balšići prigrle katoličku vjeru, da laglje predobiju za se svoje katoličke podložnike u Primorju.

PETI DIO.

Vladari iz kuće Balšića.

(1355.—1421.).

Balša I. Balšić (1355—1360) bio je za Dušana Silnoga namjesnikom u Zeti. Po ženi svojoj bio je u rodu s kraljicom Jelenom, ženom Uroša I. Velikoga Nemanjića. Poslije smrti Dušanove prigrli katoličku vjeru, te se proglasi samostalnim. On je s Mlečanima i Dubrovčanima živio u prijateljstvu, te je i njegov sin Gjuro bio kastelan Budve u službi mletačke republike. On umre god. 1360., te ostavi tri sina: Strahimira, Gjuru i Balšu, te kćer Vojsavu

1) Balše potječu po jednoj verziji od francuskih grofova »des Baux«; po drugoj im je otac bio prosti plemić, koji je za Dušana imao samo jedno selo; u istinu bili su u rodu s vojvodom Budve Zaharijom (1365.).

(Katarinu), koja se je udala za Karla Topiju, kneza Albanije i gospodara Drača.

Ova su tri brata zajedno vladali, ali je najstariji imao prvenstvo. Tako je iza Balše I. došao na prijestolje

Strahimir[1]) Balšić (1360—1373). On je imao već u početku svoje vlade neprilika, jer neki starješine iz gornje Zete (Crnegore) ne htješe njegovu vlast priznati. Ali zajedno s braćom njegovom pogje mu za rukom pokoriti ih. Strahimir htjede i Kotor pod svoju vlast staviti, kako je to bilo za Nemanjića, pa da i on plaća uzdržavanje vladaru. Radi toga je Strahimir gledao izliku za rat s Kotorom. Tomu se je prilika naskoro našla. Vojislav Vojinović, gospodar Trebinja, Konavala i Dračevice, zavadi se s Dubrovčanima te se zbilja zarate. Vojislavu dogju u pomoć Kotorani; a Dubrovčani pozovu u pomoć Balšiće. Ovi se drage volje odazovu tomu pozivu, te navale na Kotor i opustoše svu okolicu, ali samoga grada ne mogoše zauzeti.

Megjutim dogje car Uroš 1362. u grad Onogošt, te primiri zavagjene stranke, premda je trvenje i kasnije nastavljeno, dočim su braća Balšići s Dubrovčanima ostali u prijateljstvu.

U to doba provale Turci pod Muratom I. na Balkan te osvoje Drinopolje. U bitci na rijeci

1) Ili »Sracimir«.

Marici 1371. padnu i braća Mrnjavčevići. Tako se Turci proširiše sve do Šare planine (Šar Dagh).

Iza smrti Vukašina Mrnjavčevića otjera brat Strahimirov Gjuro svoju ženu Milicu, kćer Vukašinovu, te se oženi Teodorom, kćerju Žarka Dejanovića, koji je upravljao jednim dijelom Macedonije i današnje Bugarske kao turski vazal. Zatim uzeše Balšići jedan dio Vukašinove države.[1])

Strahimir Balšić umre 1373. ostavivši iza sebe sina malodobnoga Gjuru. Iza njega preuzeše vladu njegova dva mlagja brata Gjuro i Balša.

Gjuro II. (1373—1379) upravljao je zajedno sa mlagjim si bratom Balšom.

Za njega se slože bosanski ban Tvrtko i raški knez Lazar Hrebeljanović, da Nikoli Alkotmanoviću[2]) otmu njegov dio. Ovaj se složi s Gjurom te mu ustupi Dračevicu, Konavlje i Trebinje (t. j. malo ne cijelu Travuniju). Zato se zajedno odupru Tvrtku i Lazaru, ali ih ovi poraze i zauzmu 1375. Travuniju[3]), a Kotorani pri-

[1]) Kod Balšića je živio neko vrijeme i brat Kraljevića Marka Ivaniš, koji je amo pred Turcima pobjegao.

[2]) On je bio sinovac Vojislava Vujnovića.

[3]) Nikola Alkotmanović umre kod Balšića 1376. (Klaić, Povjest Bosne).

znaše sami Tvrtkovu vlast nad sobom. Zato provale Balšići u Tvrtkovu zemlju te ju opustoše sve do Nevesinja.

Gjuro umre 1379. bez potomka. Zato ga naslijedi brat njegov

Balša II. Balšić (1379—1385). Po primjeru svoga brata Gjure i on se je lijepo pazio s Dubrovčanima i Mlečanima. Na svoju žalost oženi se s Jelenom ženom Kraljevića Marka, koju je ovaj radi raspuštenosti otjerao. S njom je Balša istina dobio (1380) kao miraz Kastoriju, ali je time došao u sukob s Kraljevićem Markom, a napokon ju je morao s istoga razloga otjerati, dakako zadržavši Kastoriju i dalje. Iza toga dogje Balša II. u ženidbenu svezu s Aleksandrom Gjoricom, gospodarom Kanine i Valone. Zato je on zavladao i tim gradovima. Tako je Balša II. bio gospodar Zete, Primorja, Kastorije, Kanine i Valone. Godine 1382. osvoji Drač[1]) s okolinom. Godine 1385. dogje grad Kotor u vlast bosanskoga kralja Tvrtka. Zato Balša zametnu s njim rat. Tvrtko istina prodre već do Spuža (na rijeci Zeti), ali mu se sreća okrene te zamoli Mlečane, da posreduju za mir s Balšom. Kako su Mlečani radi toga rata mnogo štetovali u trgovini, rado su se tomu pozivu odazvali, te već 5. listopada 1385. dogje do mi-

[1]) Mihačević, Povjest Albanije.

ra, po kojem Kotor ostade Tvrtku. U isto doba zaprijete Turci Albaniji, te dogju već i do Berata. Balša im izagje s 11.000 vojnika u susret, ali bude pobijen, te i sâm pade u tom ratu 1385. zajedno s Ivanišem sinom Vukašinovim (bratom Kraljevića Marka).

Kako Balša nije imao nikoga od porodice, osim Strahimirova sina Gjure to ga ovaj i naslijedi.

Gjuro III. Balšić Strahimirović (1385—1405), videći se nesigurnim proti Turcima, stavi se u zaštitu svoga tasta kneza Lazara Hrebeljanovića[1]) i bosanskoga kralja Tvrtka, a Mlečanima i Dubrovčanima dade razne trgovačke povlastice. Svoga tasta Lazara pomagao je u ratu s Turcima, te je najviše doprinio, da su Turci kod Pločnika 1387. bili potučeni. Sudjelovao je i u ratu na Kosovu 1389.; zato su Turci na njega kasnije sve više navaljivali. Grad Drač predade se Mlečanima, misleći, da će ih ovi bolje od Turaka braniti. U tu svrhu ustupi i Gjuro Mlečanima svoju prijestolnicu Skadar uz uvjet, da mu dadu mali gradić Drivast i da mu plaćaju godišnje 1000 dukata. Nu za ovaj se je korak kasnije pokajao, te je htio, da dobije te zemlje natrag, ali nije uspio.

Želeći zavladati Kotorom i okolicom njegovom, kojim su gospodovali Hrvoje i Sandalj,

[1]) Oca Jelene, žene Gjurine.

stane ga sa sinom svojim uznemirivati. nanoseć mu mnogo štete. Zato Hrvoje odluči na njega navaliti, ali ga od toga odvrate Mlečani. Kad su te neprestane navale zetskoga kneza Kotoranima već dodijale, stave se ovi 1404. i 1405. pod zaštitu Mlečana. Ali kako su sami Mlečani bili zabavljeni ratom, nisu im mogli pomoći.

On umre 1405. u Ulcinju ostavivši za sobom Jelenu (kćer Lazara Hrebljanovića) i maloljetnog sina Balšu III.

Balša III. (1405—1421) kako je bio malodoban, preuze vladu u svoje ruke mati mu Jelena. Kako je bila pametna i odvažna odluči, da Skadar i druge izgubljene zemlje opet Zeti pripoji. Otale nasta borba, koja je dugo trajala. Jelena je istina i susjedne Turke u pomoć zvala proti Mlečanima, ali ovi uza sve to nadjačaju te otmu sve Primorje od Kotora do Olguna.

Sad se bosanska gospoda pobojaše i za svoj grad Kotor, koji se je već prije dvaput nudio mletačkoj općini. Zato pošalju kralj Tvrtko II. i Hrvoje slavodobitnim Mlečanima svoje poslanike, zahtijevajući od njih, da ne diraju u grad Kotor, pošto pripada bosanskoj državi. Istom prilikom zamoliše mletačko vijeće, neka odstupi vojvodi Sandalju Hraniću

gradove Olgun, Budvu i Bar, koje je netom Balši III. otelo, za slučaj, ako ih ne kani za se zadržati. Mletačko vijeće odgovori 13. rujna 1405. bosanskom kralju, uvjeravajući ga, da ne će dirati u njegov grad Kotor; ali za gradove Olgun, Budvu i Bar ne htjede ni čuti. Mlečani isticahu, da su te gradove u ratu kneginji Jeleni i sinu joj Balši oteli, pa ih kane Božjom milosti svojoj vlasti sačuvati.

Ovim odgovorom ne bijaše kralj Stjepan Tvrtko II. nimalo zadovoljan, tim manje, što je Budva bila još nedavno bosanska, dok je ne oteše zetski knezovi. Ali Hrvoje zajedno s kraljem Stjepanom Tvrtkom II., a potpomagan kraljem Ladislavom 1406. i 1407. nastoja, da se barem Budva vrati. Napokon se 1407. izjave Mlečani, da će Budvu Sandalju vratiti, ako se do svibnja slijedeće godine pokori odmetna Zeta, i knez Balšo odanle istjera.

Godine 1412. umre vojvodi bosanskome Sandalju žena Katarina, a onda oženi Jelenu, udovu Jurja Strahimirovića (majku Balšinu). Tako Balšo još više osili te nastavi borbu, i osvoji 1419. Skadar. Kralj bosanski Stjepan Ostojić radio je god. 1419. u rujnu o općenitom savezu s Mlečanima, te ih molio za brodove. U tu svrhu nudio im je pomoć u Dalmaciji proti ugarsko-hrvatskom kralju Sigismundu i proti zetskom knezu Balši III. Mlečani molbe

ne prihvatiše, ali ne odbiše ponude; jer su trebali pomoći napose proti Balši i očuhu mu Sandalju Hraniću. Ali Balšo je i nadalje uznemirivao Kotorane, a oni se 1420. godine opet stave pod zaštitu Mlečana. Tako dogje Kotor pod mletačku vlast.

Balšo III. otide u Rašu k svome ujaku despotu Stjepanu Lazareviću, tamo se razboli i umre godine 1421. bez muškoga odvjetka, ostavivši samo kćer Jelenu, koja se uda za hercega Stjepana Hercegovačkoga, a zetu si prisvoji raški vladar

Stjepan Lazarević (1421.—1427.). Tako opet dogje Zeta pod vlast Raše. Kako su u to doba Turci u Raši i Macedoniji sve više napredovali, to su mnogi žitelji, da sačuvaju slobodu i nezavisnost svoju, selili u Zetu; i iz Hercegovine je mnogo naroda prebjeglo u Zetu.

Premda je Stjepan Lazarević bio vladar Zete, ipak je njom upravljao njegov sestrić G j u r o IV. B r a n k o v i ć (1421.—1427.) Još nije Gjuro Branković u Zetu stigao, već su Mlečani zauzeli Skadar i sve glavnije gradove u zetskom primorju.

Stigavši Gjuro u Zetu prva mu je briga bila, da dobije natrag Drač i ostale gradove. Zato zametne s Mlečanima rat. Posljedica je toga rata bila, da je Drač ostao u rukama

mletačkim, a oni su Zećanima davali godišnje 1000 dukata, kako su to već prije Balšićima plaćali.

Godine 1427. umre Stjepan Lazarević, a kako nije imao odvjetnika, naslijedi ga Gjuro Branković te ode iz Zete.

Kako je Branković bio turski vazal nisu ga Zećani htjeli imati dalje za vladara. Zato izabraše domaćega čovjeka Stjepana Crnojevića, koji je po majci bio u rodu s Balšićima.

ŠESTI DIO.

Vladavina Crnojevića.

Stjepan Crnojević (1427.—1471.) je uzeo naslov v o j v o d e, te je stolovao u Žabljaku (na utoku Morače u Skadarsko jezero.) Kako je u Italiji dobio nauku i naobrazbu, to je stupio u savez s Mlečanima, te s njima ugovorio, da će ih on pomagati u ratu, a oni će njemu plaćati onoliko, koliko su plaćali i Balšićima. On se oženio Vojsavom (Marijom), kćeri Gjure Kastriota Skender-bega. Zato su ova dvojica zajedno dugo vremena ratovali proti Turcima. Stjepan i žena mu umriješe u Žabljaku 1471., a tjelesa su im sahranjena u njegovoj zadužbini u crkvi Uspenija (Uznesenja) Bogorodice na ostrovu Komu u Skadarskom jezeru, gdje se i danas nalaze.

Njega naslijedi sin njegov

Ivan Crnojević (1471.—1490.). Ovaj je bio u savezu s Mlečanima te s njima branio grad Skadar kad je 1474. na nj navalio rumelijski begler-beg Sulejman paša, te ga i obraniše. Zato 1478. udari sam sultan na Skadar. Pošto je i sad Ivan pomagao Mlečanima, udari sultan na Ivana, te mu uzme Žabljak. Zatim uzme od Mlečana Kroju, Lješ i Drivast. Videći sad Mlečani, da ne mogu Turcima odoljeti sklope 1479. s njima mir te im predadu Skadar.

Ivan videći, da se ne može braniti, povuče se u tvrde stijene svoje Gornje Zete (Crnu Goru). Na rijeci Obodu podiže (1428.) grad, koji se takogjer prozva O b o d, i manastir sv. Nikole. Ali je Ivan morao i dalje uzmicati pred Turcima sve do Cetinjskoga polja pred Lovćenom. Tu sagradi 1484. pod Orlovim kršem crkvu i manastir, koji nazove mitropolijom zetskom, a u njemu postavi mitropolitom Visarijona, pozvavši ga s otoka Vranjine, gdje je od starine bila stolica mitropolije zetske. Uz manastir podiže i sebi dvor na Cetinju, jer mu se mjesto prirodnim svojim položajem dosta učvršćenim činilo. Nato prenese svoju stolicu iz Oboda ovamo. Prema tomu je Ivan Crnojević osnivač crnogorske prijestolnice C e t i n j a. Išao je i za tim, da Mlečane predo-

bije za sebe. Zato oženi sina svoga Elizabetom, kćerju mletačkog patricija Antonija Erica, ali za vrijeme svadbe umre 1490. On je sahranjen u svojoj zadužbini u crkvi cetinjskog manastira, gdje se i danas njegov grob nalazi.

Njega naslijedi stariji sin

Gjuro V. Crnojević (1490.—1496.). Ovaj je neumorno radio na prosvjeti crnogorskoga naroda. On uvede u Obodu štampariju te izda 1493. prvu knigu »O k t o i h«, a zatim više crkvenih knjiga. Iza god. 1495. poturči se njegov mlagji brat Staniša a s njim i više Crnogoraca. Svi ovi otidu k Turcima, a sultan Bajazit dade mu vojsku, da zauzme Crnugoru. U tom boju Gjuro hametom potuče Stanišu, i njegovu vojsku. Nekoji od onih poturica budu zarobljeni na Lješkopolju i dovedeni u Crnu goru, te se nastaniše u svojim kućama. Ovi su mnogo štete činili u Crnoj gori, jerbo su širili turski vjerozakon. To je tako djelovalo na Gjuru, a uz to nagovaran od svoje majke i žene, ostavi zauvijek Crnu goru i ode u Mljetke 1494. Morao je stanovati u Raveni a dobivao je mjesečno potpore 40 dukata od mlet. signorije.

1499. prebjegne obučen kao fratar u Zetu, da digne bunu. Ali pošto mu to ne uspije prebježe 1500. Turcima. Poturči se na Rodosu i umrije 1514. Žena i djeca ostaše u Mlecima.

Ostacima Crne gore vlada S t j e p a n II. C r n o j e v i ć (1496— 1515) koji se proglasi vladarem kada je utekao Gjuro. On je sin Gjure, brata Ivana Crnoga. Sa svojim rogjakom Skenderbegom slagao se je dobro.

Naslijediše ga Ivan II. sin mu i Gjuro V. (unuk) Stjepanov ali samo kratko (1515/16).

Tako postade Crna gora dijelom turskoga carstva.

SEDMI DIO.

Crna gora pod turskim gospodstvom. Theokratička uprava.

Polazeći Gjuro V. Crnojević iz Crne gore, preporuči sakupljenom narodu mjesto sebe za gospodara cetinjskoga mitropolitu V a v i l a (1516—1520).

Nakon smrti Vavile vladahu Crnom gorom puna dva vijeka (16. i 17.) cetinjski mitropoliti i to njih 13 na broju: German 1520—1530., Pavao 1530—40., Nikodem 1540—49., Makarije 1549—1585., Pahomije 1595—1600., Rufin I. 1600—1620., Rufin II. 1620—50., Vasilj 1650—80., Visarion 1680—92., Sava 1692—1697.

Ovi su vladike bili samo po imenu vladari dočim su svjetovnu vladu vršili posebni upravnici »gubernaduri« koji su rodom pripadali megju devet najodličnijih porodica crnogor. (Vu-

kotići, Ponošćovići, Radonjići, Tomanovići, Miješići, Martinovići, Petrovići, Radamanovići i Mijuškovići).

Iz ovoga doba slabo što znademo kako o radu spomenutih mitropolita, koji su bili obično izmegju kalugjera cetinjskga manastira, tako i o narodnom životu Crne gore uopće. Ovo je bilo žalosno doba Crne gore, jerbo su se mnogi na laku ruku poturčivali, a uz to je megju samim plemenima nastala nesloga. Mitropoliti su istina radili oko sloge Crnogoraca, ali je to bilo od slaba uspjeha, jer je kroz ta dva vijeka sve do bečkoga poraza 1683. jaka bila turska sila, pa su poturice u Crnoj Gori smjelo dizali svoju glavu. Istina bilo je Crnogoroca i takovih, koji se nisu htjeli poturčiti. Od ovih su jedni otišli u susjedne zemlje, pa bi odanle napadali Turke; to su tako zvani U s k o c i; drugi bi istina ostali kod kuće, pa bi se u ljetno doba (od Gjurgjeva do Mitrovdana) sakrivali u planinama i odanle s Uskocima uznemirivali Turke. To su tako zvani h a j d u c i.

Istom, kad su Turci 1683. pod Bečom bili potučeni, počeše se i Crnogorci u savezu s Mlečanima više dizati proti Turcima. Tako Crnogorci zauzeše Novi u Boki Kotorskoj, potukavši na Kamenom polju Topal Osman-pašu, koji je Novomu u pomoć išao iz Trebinja. Nakon toga boja nekoliko Mletačke vojske stiže na

Cetinje te s Crnogorcima navale na Turke. U to je umro i tadanji crnogorski mitropolit Visarion Bajica. Megjutim Sulejman-paša skadarski navali 1692. na Crnu goru te prisili Mlečane da stupe u pregovore. Uspjeh je bio, da su Mlečani smjeli otići u Boku Kotorsku, a Turci zauzeli Cetinje. Sulejman-paša sa svom svojom turskom gospodom ugje u Ivan-begov manastir u Cetinju; ali u manastiru pukne lagum, što su ga Mlečani ovdje ostavili. Sulejmanov sin i preko 300 aga i begova pogiboše, a mnogo ih osta ranjenih, megju njima i sâm Sulejman-paša. Radi toga razbiješnjen, dade do temelja srušiti i crkvu, koja nije bila stradala od laguma. Na odlasku s Cetinja preda vlast u ruke domaćim Turcima, koji su narod silno ugnjetavali. To je trajalo sve do mitropolita Danila. 1697.

OSMI DIO.

Vlada Petrovića Njegoša. (1697—1916).

Danilo Petrović Heraković Njegoš (1697—1735). On zajedno s kalugjerima iz Cetinja ode u manastir Dobrsku Ćeliju, gdje se zakalugjeri te 1697. bude izabran mitropolitom. Došavši na vladu, uvidio je nesretno stanje Crne Gore, te je htio, da se riješi poturicâ. Kako su ovi na njega mrzili, vidi se najbolje odatle, što su ga prigodom posvete jedne crkvice uhvatili i osudili ga kolac, te mu je jedva pošlo za rukom, da su ga

Crnogorci iskupili za 3000 dukata. Na to Danilo pozove na tajni dogovor glavare crnogorske novi cetinjski samostan, gdje bude uregjeno, da se poturice istrijebe. Na sâm Božić 1703. budu cetinjski i čeklički turci iz zasjede opkoljeni te, koji ne utekoše moradoše se pokrstiti ili ih pogube. (Crnogorska Bartolova noć).

Sad je Danilo nastojao da u zemlji uvede red i mir, te da bude u dobru odnošaju s vanjskim vlastima. Na Cetinju podigne novu crkvu i samostan.

Kad se je ruski car Petar Veliki zaratio s Turskom, pošlje u Crnu goru svoju gramatu i pukovnika Mihajla Miloradovića, rodom Hercegovca, te i Crnogorce digne proti Turcima. Rusi su na rijeci Prutu bili 1711. potučeni, a Crna gora bila ostavljena, da sama računa s Turcima. Sada Turci pod Ahmet-pašom sa 50.000 ljudi navale na Crnu goru, ali ih kod Careva laza Crnogorci 1712. potuku, te preko 20.000 Turaka pokri bojno polje. U tom krvavom boju bude i sam vladika Danilo ranjen.

Da taj poraz operu, udare Turci opet na Crnu Goru pod Numan-pašom Ćuprilićem sa 100.000 vojske. Ćuprilić pozove na vjeru neke crnogorske glavare, pod izlikom, da s njima pregovara za mir; ali ih dade pogubiti, te iznenada napane na Crnu goru 1714., pa ju svu popali, a na Cetinju do temelja poruši novosagragjeni samostan i crkvu.

Na to Danilo ode u Rusiju da od cara Petra pomoći potraži. Ovaj mu dade nješto novca, da posagradi i popravi pogorjele i porušene crkve i manastire, te mu obeća i dalnje pomoći.

Crnogorci pod ruskom zaštitom. Povrativši se Danilo iz Rusije navale Turci opet na Trnjine 1716., ali ih Crnogorci potuku i zarobe 70 aga i begova te ih na Čevu sve pogube. Još je pomagao Mlečane u ratu s Turcima kod Bara i Ulcinja 1718. Ovaj je rat istina po Mlečane nepovoljno ispao, ali je Danilo dobio od njih pravo nadzora nad rišćanima u Boki Kotorskoj.

Sada uze Danilo uregjivati u unutrašnjosti svoju državu. Da ujedini Crnogorce, dade zemlji neku vrst ustava. On uredi skupštinu, u kojoj bi se sastajali na dogovor glavari ili starješine plemenâ, a odlučivalo bi se na skupštini imenito o obrani domovine i o navali na neprijatelje. Glava skupštine je »guvernadur«, koji je imao sad više, sad manje vlasti nad plemenima. Glava pak zemlje bio je vladika, te bi on odlučivao u raspravama izmegju plemena i guvernadura.

Jošte je u dva puta ratovao s Turcima pod Bešir-pašom Čengićem 1727. i pod rumelijskim begler-begom Topal Osman pašom 1732. te ih svaki put razbio.

Pred smrt sagradi Danilo po trećiput cetinjski manastir. On umre 1735. On je osnovatelj dinastije Petrovića.

Danila naslijedi u vladičanstvu sinovac mu

Sava (sâm 1735.—1750.), koji je bio mirne ćudi, te je živio većinom u Stanjevićima, gdje je crkvu sagradio i osnovao samostan. Kad su se 1736. Austrija i Rusija zaratile s Turskom, sudjelovala je i Crna Gora. Ali kako je taj rat zlo svršio po saveznike, te su morali sklopiti s Turskom mir u Beogradu 1739., navali još iste godine Hodaverdi-Paša Mahmut-Begović na Crnu Goru i to na Kuče. U tom boju budu Turci potučeni, a preko 70 turskih starješina bilo je spaljeno u jednoj kuli.

Godine 1742. posjeti Sava rusku caricu Elizabetu u Petrogradu, te dobije od nje gramatu (pismo), u kojoj hvali junaštvo Crnogoraca. Vraćajući se preko Berlina kući, dobije od cara Fridrika Velikoga skupocjeni prsni križ.

Povrativši se kući, dade svoga sinovca Vasilija, (sina kneza Rada) u Peć na nauke, a kad bude 1750. zavladičen,[1]) preda mu vladu, a sam se povuče u samostan.

[1]) Kod zavladičenja dobi naslov »mitropolit crnogorski, skenderijski i primorski i eksarh sv. prijestola slovensko-srpske patrijaršije u Peći «.

Vasilije (1750.—1766.) je imao pune ruke posla, da uvede barem donekle red i zapt, koji je znatno bio popustio. Ali kako nije bilo ljudi, koji bi ga mogli u tom pomagati, a uz to nije imao novaca, pogje 1752. u Rusiju, da tamo dobije pomoći. Vratio se je istom godine 1755.

Dok je Vasilije izbivao, neki crnogorski poglavice otidu u Sarajevo bosanskom veziru Mehmed-paši, a odatle u Carigrad sultanu Osmanu III., te im obećaju, da će im Crnu goru podložiti.

Vrativši se Vasilije sve je sile uložio, da narod osokoli na obranu svoje slobode. Radi toga naredi sultan bosanskom veziru, da udari na Crnu goru. Ovaj pošlje svoga čehaju sa 40.000 ljudi koga Crnogorci napanu kod Onogošta, te ga svladaju; to je bilo g. 1756. I sâm čehaja bude ranjen.

Sad je Vasilije pošao opet 1758. u Rusiju, te povede sobom 15 mladića, da se tamo naobraze, a onda kod kuće rade kao dobri učitelji naroda svoga.

God. 1765. pogje Vasilije opet u Rusiju, da uz druge poslove povede kući i one mladiće, ali on oboli i umre u Petrogradu 1766. S njim je ovoga puta bio tamo mladi jerodjakon Petar Petrović, njegov sinovac.

Sad ostane opet

Sava (opet sâm 1766—1767). Malo iza smrti Vasilijeve pojavi se u Crnoj gori neki nepoznati čovjek, koji se izdavao za Petra III. ruskoga cara.[1]) On u brzo predobije Crnogorce za sebe, te stupi na vladu pod imenom

Šćepan Mali (1767—1774). Kako je bio razborit, umjeren i dobra srca, bio mu je sav narod odan dušom i tijelom. To je potaklo sultana, da je 1768. poslao na Crnu goru vojsku od 100.000 ljudi, koja je imala udariti s triju strana: od Nikšića, Podgorice i Crmnice. U tom su boju sudjelovali i Mlečani proti Crnoj gori. Ali dogodi se, da je u mletački tabor udario grom, te svu džebanu (municiju) zapalio, isto tako i u tursku vojsku, koja se je radi toga uplašila i razbjegla. Tako se spasiše Crnogorci.

Iste godine 1768. objavi sultan Mustafa III. rat Rusiji. Radi toga pošlje Rusija u Crnu goru kneza Dolgorukoga, da potakne Crnogorce na rat, i da ih uvjeri, da je Šćepan Mali varalica. Ali kad je vidio, da su Crnogorci oduševljeni za njega i da radi na dobro Crne gore, ostavi ga da i dalje vlada, i dade mu nešto novaca i džebane.

Šćepan Mali god. 1771. nastrada od mine, koja mu je udarila u oči, te je oslijepio. Ovako

[1]) Petar III., suprug Katarine II., postao je žrtva urote malo mjeseci nakon nastupa svoga na ruski prijesto.

slijep živio je do 1774., a te godine po nagovoru skadarskoga Mahmutpaše zakolje ga njegov sluga rodom Grk.

Sad ostade opet

Sava sâm (1774—1782). U to doba već 1774. navali skadarski paša Mehmed Bušatlija sa 30.000 ljudi na Kuče (u Crnoj gori) te ih oplijeni i popali. Iste god. sklopi Rusija s Turskom mir; ali od toga Crna gora nije ništa dobila.

Sava umre 1782. u visokoj starosti na Stanjevićima.

Njega naslijedi mitropolit

Petar I. (1782—1830). On je već u početku svoga vladanja imao dosta neprilikâ kod kuće, a ni Rusija mu nije bila sklona, jer se je dao zarediti za vladiku u Srijemskim Karlovcima[1]). Ali Petar neumornim svojim radom steče si kod naroda priznanje, ljubav, štovanje i poslušnost, a i u Rusiji je dobio obilnu pomoć, koju je Rusija davala sve do sada. Dok je Petar bio u Rusiji navale Turci na Crnu goru te ju silno poharaju. Tom je zgodom opet cetinjski samostan porušen 1785.

Kad se Petar vrati iz Rusije sve je moguće radio, da izmiri zavagjene, te ih složi i potakne na obranu proti Turcima.

[1]) O tom vidi dodatak na str. 61.

Kad je 1787. planuo rat saveznica Rusije i Austrije s Turskom, pozovu i Crnu goru u svoj savez. Sa strane Austrije došao je onamo major Vukasović, a sa strane Rusije isprva pukovnik Tutolmin, a kasnije ga zamijenio Marko Iveljić iz Boke Kotorske, koji je bio u ruskoj službi. Ali su u tom ratu saveznici zlo prošli, jer su mirom u Svištovu 1791. morali odstupiti Turskoj sve, što su bili zauzeli. U tom su ratu Crnogoraca sudjelovali i Brgjani. Radi toga Mahmut-paša navali 1796 na njih. Ali im Crnogorci dogju u pomoć, te Turke pod Visočicom (više Spuža) hametom pobiju. Sâm Mahmut-paša bio je ranjen.

Da opere tu poraznu ljagu, skupi Mahmut-paša novu vojsku od 40.000 ljudi, te preko lješanske nahije prodre u Crnu goru. Kod brda Busovnika budu Turci razbijeni, te sâm Mahmut-paša Bušatlija pane.

Od toga vremena Brda se sjediniše s Crnom gorom.

Kako je tom pobjedom Petar i Turskoj koristio, što ju je toga silnika riješio, proglasila je posebnim fermanom Crnu goru nezavisnom državom.

Dok se je to dogagjalo u Crnoj gori, na zapadu je plamtio rat, što ga je još 1792. izazvala francuska revolucija. Došavši na čelo Francuske republike Napoleon Bonaparte, uništi on 1797. Mletačku republiku, a iste godine po kampoforijskom ugovoru Boka Kotorska, koja je prije pripadala Mlecima, pripadne sada Austriji. Bokežani bojeći se za svoje povlastice zovnu Petra u pomoć. On doista 1798. dogje u Budvu i njom zavlada, ali ju morade brzo predati Austrijancima pod generalom Rukavinom.

Kad je pak mirom u Požunu 1805. pripala sva Dalmacija, a s njom i Boka Kotorska, Francuskoj, Bokelji, ne htijući biti pod vlasti Francuza, pozvali su u pomoć Petra crnogorskoga. Ovaj pak, želeći proširiti svoju vlast, a uzdajući se u Rusiju, i rusko brodovlje, koje je bilo u Jonskom moru, stade na čelo Bokeljima. Ali ih Francuzi nadjačaše 1807. Te godine sklopi i Rusija pod Aleksandrom I mir s Napoleonom u Tilzitu. U tom miru morala se je Boka predati Francuzima. Kad se je pak god. 1812. saznalo za poraz Napoleonove vojske u Rusiji, ustade Boka na Francuze. Vladika Petar dogje im u pomoć, te s njima sklopi savez, da bude Boka s Crnom gorom jedna pokrajina pod pokroviteljstvom Rusije, Austrije i Engleske. Tako je Petar I. upravljao i Bokom. Ali već 1814. na Bečkom kongresu bude Boka dodijeljena Austriji. Tako se Petar morade opet vratiti u Crnu goru, a u Boku unigje austrijska vojska pod Milutinovićem.

Bolje je sreće bio u planinama. God. 1820. pridruži se Crnoj gori Morača, pošto je na izvoru rijeke Morače razbio Turke. Ovo je bio zadnji boj Petrov.

Petar je ugovorio i s Kara-Gjorgjem, da će sudjelovati kod ustanka Srbije, ali kako su ovi 1809. bili brzo svladani, nije došlo do toga.

Kod kuće je mnogo radio, da iz nutra uredi svoju zemlju. God. 1798. izda prvi pisani zakon, koji je 1803. bio proširen. Mjesto priješnje skupštine pod predsjedanjem guvernadura uvede senat. Ustanovio je i sud, koji se je zvao »k u l u k«. Članovi ovoga k u l u k a išli su kroz narod, da sude, globe, i kazne za počinjene krivice.

On umre 18. oktobra 1830. te bude sahranjen u samostanu cetinjskom. Prema želji Petra I. bude mu nasljednikom izabran njegov sinovac Rade Tomov, prozvan u kalugjerstvu Petar[1]), a kao mitropolit i gospodar Petar II.

Petar II. (1830—1851) preuzevši vladu imao je mnogo neprilika i kod kuće i izvana.

Kod kuće je stao provagjati zakon Petra I. a uz to je uveo i plaćanje poreza, na koji Crnogorci nisu bili naučni. Na kulturnom polju je mnogo radio: gradio je putove, otvarao nove škole, kopao bunare, na Rijeci Crnojevića podigao tvornicu baruta, i dobavio štampariju.

[1]) Učitelj mu bio Simo Milutinović Sarajlija.

Kako njegov pretšasnik, tako je i on gledao, da proširi svoju zemlju. Zato god. 1832. navali na Podgoricu, ali bez uspjeha.

God. 1835. osvoji grad i tvrgju Žabljak.

God. 1836. navali na Grahovo hercegovački vezir Alipaša Rizvanbegović, ali se je morao vratiti.

God. 1838. došlo je do sukoba izmegju austrijske i crnogorske vojske — radi megje na Paštrovskoj gori. Tu je zatim došlo do sporazuma prema komu su dva crnogorska manastira Stanjevići i Majine, ostali u austrijskoj granici, a Crna gora je dobila novčanu naknadu.

God. 1840. dogje do sukoba s Turcima u Drobnjacima, kamo je bio čuveni Smail-aga Čengić došao da kupi harač. U tom sukobu pogínu sam Smail-aga i veći dio njegove čete. Na to opet navali Ali-paša na Grahovo, jer je tamo Petar sagradio tvrgjavicu. Dok je Petar s vojskom došao na Grahovo, udari Osman-paša Skadarski na crnogorska ostrva Vranjinu i Lesendro te ih zauzme 1843. Čuvši Petar za to, naredi se s Ali-pašom mirnim načinom, ostavivši Grahovo kako je i prije bilo. Zatim pohiti da osvoji natrag oteta ostrva, ali ne uspije.

Kad je Petar 1846. bio u Beču načinio mu je kod kuće Osman-paša velikih smutnja pod-

mitivši neke crnogorske glavare i pobunivši ih proti Petru. Ali Petru pogje za rukom, da je opet sve smirio.

Kad se je 1848. godine sva Evropa bila uzbunila uspregnuo je Crnogorce, da provale u Boku, dapače je odvratio dva južna dalmatinska okružja (Dubrovčane i Bokelje) od buntovničke namjere.

Petar II. umre 1851. na Cetinju te je sahranjen na Lovćenu u crkvici, koju je sam sagradio.

On je radio i na književnom polju. Od njega je Gorski vijenac, Kula Gjurišića i Čardak Aleksića. Izdao je i razne crkvene i gragjanske knjige te godišnjak »Grlica«.

Kako je i na budućnost mislio, vidi se iz iz njegova testamenta, u kojem ostavlja velike svote novaca, te naregjuje, da se u njih ne dira, a od dobiti da se naručuje praha i olova, kad bi bila nužda; a u nerodnim godinama da se kupuje žito te sirotinji besplatno podijeli (»bez pare i dinara«).

DEVETI DIO.

Svjetovna vlast.

Petar II. išao je za tim, da ustanovi dinastiju iz svoga doma i to pravu dinastiju kneževsku. U tu svrhu je uzgajao Danila sina svoga rogjaka Stanka Stijepova. On ga je slao u svijet na putovanje, a u Petrograd na nauke.

Danilo I. (1851—1860). Čim čuje Danilo za smrt Petrovu, po želji ruskoga cara i ruske vlade, vrati se u Crnu goru, da se prepriječe razni neredi te da se predstavi senatu i narodu. Zatim se je opet uputio u Rusiju da se zaredi, ali do toga nije došlo. Kako je već prije bio zasnovao, da odijeli svjetsku vlast od crkvene, tako je to sad u Petrogradu i proveo. Privolom cara Nikole I. proglasi Crnu goru knjaževinom a sebe knjazom, te se 1852. kao takov vrati kući.

Neki blizi rogjaci Danilovi nisu bili tim zadovoljni, naročito ne brat njegov, koj je bio predsjednik senata, te je sâm htio biti knjazom, a Danilo da bude vladika. Ali Danilo je svojim postupkom i radom sve duhove smirio. Bliže rogjake rogoborne otjera iz zemlje. Ovi su otišli u Dalmaciju, a zatim u Zagreb. Najznamenitiji izagnanik bio je Krsto Mašanov, stric knjažev.

Turskoj takogjer nije bilo pravo, da je Crna gora postala svjetska kneževina bez njezina znanja. Kad je Omer-paša umirio Bosnu i Hercegovinu, spremao se je, da navali i na Crnu goru. Tomu su dali donekle i sami Crnogorci povoda. God. 1852. zauzmu Crnogorci Žabljak,

ali na nagovor Austrije i Rusije morali su ga napustiti. Zato navale i Turci na župu Nikšić, koja se je bila od njih odmetnula. Nju je branio veliki vojvoda Mirko, brat Danilov, sa 600 Crnogoraca. Ali se je pred pretežnijom silom morao povući u samostan Ostrog sa 30 drugova. Tu se je Mirko sa svojim drugovima besprimjernim junaštvom borio kroz devet dana. Ali kad mu Danilo dogje u pomoć, morali su se Turci povući 1853. u januaru. Ali Omer-paša proslijedi s okupacijom Crne Gore. On ju sa sviju strana opkoli vojskom, a uz to stupi u svezu i s nekim crnogorskim glavarima, te njih i njihova plemena što milom, što obećanjima predobije za sebe. Borba je bila očajna s jedne i s druge strane. Omer-paša dobivao nove pomoći, a Crnogorci ni otkud. Tako su morali već i ista slova cetinjske tiskare preliti u puščana zrna. Videći evropske vlasti to silno krvarenje, a i junaštvo crnogorsko zauzeše se Austrija i Rusija te prinudiše Tursku, da obustavi dalnje prolijevanje krvi. Turska se na to sklone, te prizna Danila knjazom, a mirom u Spužu 1853. dobije Crna Gora župu Nikšić. Nakon toga strašnoga rata ustanovio je Danilo i red »Za Nezavisnost Crne Gore«.

Došavši Danilo do mira stao je preustrajati svoju državu. Najprije odijeli crkvenu vlast od svjetovne, te im opredijeli granice;

zatim dokine stare plemenske ustanove narodne samouprave (naime starješine i glavare pojedinih rodova) te uvede: kapetane, vojvode, serdare, stotinare i desetare. Zatim naredi da se izmjeri sva zemlja za obragjivanje i popiše sva stoka u zemlji, te utvrdi plaćanje državnoga poreza (25.000 talira na godinu). Napokon dade popisati svu momčad za vojsku od 15. do 60. godine (preko 20.000), te preustroji svu vojsku. Uz to se je starao i za prosvjetu. Tako je uredio pri cetinjskom samostanu tako zvano »blagodjejanije« za odabraniju djecu iz Crne Gore, koja su poslije osnovne škole učila tu i još neke predmete, naročito bogoslovske. Davao je i više štipendija mladim Crnogorcima, da pogju u svijet na više nauke. Ovaj svoj ustav proglasi na Gjurgjev dan 1855.

Danilo se nije naužio mira dugo. Jer je ugled njegov sve više rastao kod okolnih suplemenjaka radi takova uregjenja države, gledali su ga Turci prijekim okom. Oni navale 1858. velikom vojskom na Grahovo. Njima ususret pogje glasoviti veliki vojvoda Mirko. Turska vojska bude hametom potučena; sam vogja turske vojske, Kadri-paša, osta mrtav na bojnom polju, a Crnogorcima osta silan plijen: topova, oružja i barjaka.

Ova je pobjeda imala tu posljedicu, da su se granice Crne Gore uredile prema Turskoj i da je njezin ugled porastao.

Danilo pade 1. augusta 1860. od osvetničke ruke na morskoj obali kod Kotora. Ubio ga je Crnogorac Tomo Kadić iz Bjelopavlića.

Na to narod izabere za knjaza Nikolu, 19 godišnjega sina Mirka Stankova, kojega je već sâm Danilo još za života svoga imenovao svojim nasljednikom.

Nikola I. (1860—1916) učio je u Trstu i u Parizu. Stupivši na vladu imao je velikih borba s Turcima. Turci su mu uzimali komad po komad zemlje te zauzeše Rijeku Crnojevića pače i samo Cetinje. Borba je bila očajna! Turaka je palo 40.000 a Crnogoraca 2000. Megjutim nastojanjem vlasti evropskih bude sklopljen mir 1862., po kojem je sve ostalo kao i prije rata, samo je Turska dobila pravo prolaza iz Hercegovine kroz Crnu Goru do Skadra (do god. 1870.). God 1864. budu uregjene granice Crne Gore.

Dok je mir trajao, radio je Nikola na tom da kulturno podigne Crnu Goru. Ponajprije preuredi vojsku, uvede novo oružje, osnuje tvornicu za pravljenje oružja na Rijeci Crnojevića. Zatim preuredi sudstvo i državnu upravu. Širio je prosvjetu. Već 1869. bilo je u Crnoj Gori 30 osnovnih škola, jedna bogoslovska-

učiteljska škola, jedan djevojački zavod i jedna poljoprivredna škola. Uregjen je redovni poštanski i brzojavni saobraćaj; podignut je novi grad Danilov grad, stare se varoši popravljale, putovi su popravljeni, razvijena trgovina i zanati, kojima Crnogorci nisu prije obikli. Za zdravlje se takogjer brinuo, te je na Cetinju podigao bolnicu.

God. 1876. u savezu sa Srbijom zametnu Crna Gora opet rat s Turskom. Nikola krene s 15.000 Crnogoraca prema Nevesinju te potuče Muktar-pašu i zauzme Medun. Kad je na to Turska odbila zaključak konferecije zastupnika evropskih vlasti 1877. po kojem bi se imala znatno povećati Crna Gora, nastavi Nikola ratovanje. Sulejman-paša istina preko dužkoga klanca provali u Crnu Goru, ali kako je Turska trebala vojske u ruskom ratu, to je tu svoju vojsku odazvala iz Crne Gore, a sad je Nikola zauzeo Nikšić, zatim Špič i Bar. Na to bude 13. srpnja 1878. na berlinskom kongresu priznata neovisnost Crne Gore, te su joj granice znatno proširene. Kad je Austrija zaposjela Bosnu i Hercegovinu, dobila je Crna Gora 1880. jošte luku Ulcinj mjesto albanaških okružja Plave i Gusinja, koje albaneška liga ne htjede Crnoj Gori predati.

Od sada je bilo doba mira. Ovo je doba upotrebio knjaz Nikola na bolje uregjenje svoje

države. Dne 1. augusta 1886. sklopljen je konkordat izmegju Sv. Stolice i Crne Gore. Godine 1900. prigodom knjaževe četrdesetgodišnjice vladanja prema želji svoga naroda primio je Nikola I. naslov kralja.

Godine 1912. bila je opet godina rata. Te se godine sklopi Balkanski savez izmegju Bugarske, Srbije, Grčke i Crne Gore. Taj je savez polučio, da su se spomenute države na račun Turske povećale. Crna Gora je tom prilikom dobila Novi Pazar, Skadar i dio sjev. Albanije. Ali u općem Evropskom ratu, koji je Srbija izazvala 1914. 29. juna umorstvom austrijskoga nasljednika prijestola Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije stradala je Crna Gora. Tu se je Evropa podijelila na dva tabora: u jednom je bila Austrija, Njemačka, Turska i Bugarska (centralne sile) a u drugom Rusija, Engleska, Francuska, Srbija, Crna Gora, Italija i Rumunjska (saveznačke sile, ententa ili aliirci). U tom ratu centralne sile osvoje Belgiju i provale u Francusku, osvoje Srbiju i Crnu Goru. Rusija se je pokazala preslabom u ovom ratu, te je ruska Poljska proglašena samostalnom kraljevinom.

DESETI DIO.

Uprava Austro-Ugarske.

Početkom je god. 1916. poduzeta sa strane Austro-Ugarske ofenziva proti Crnoj Gori,

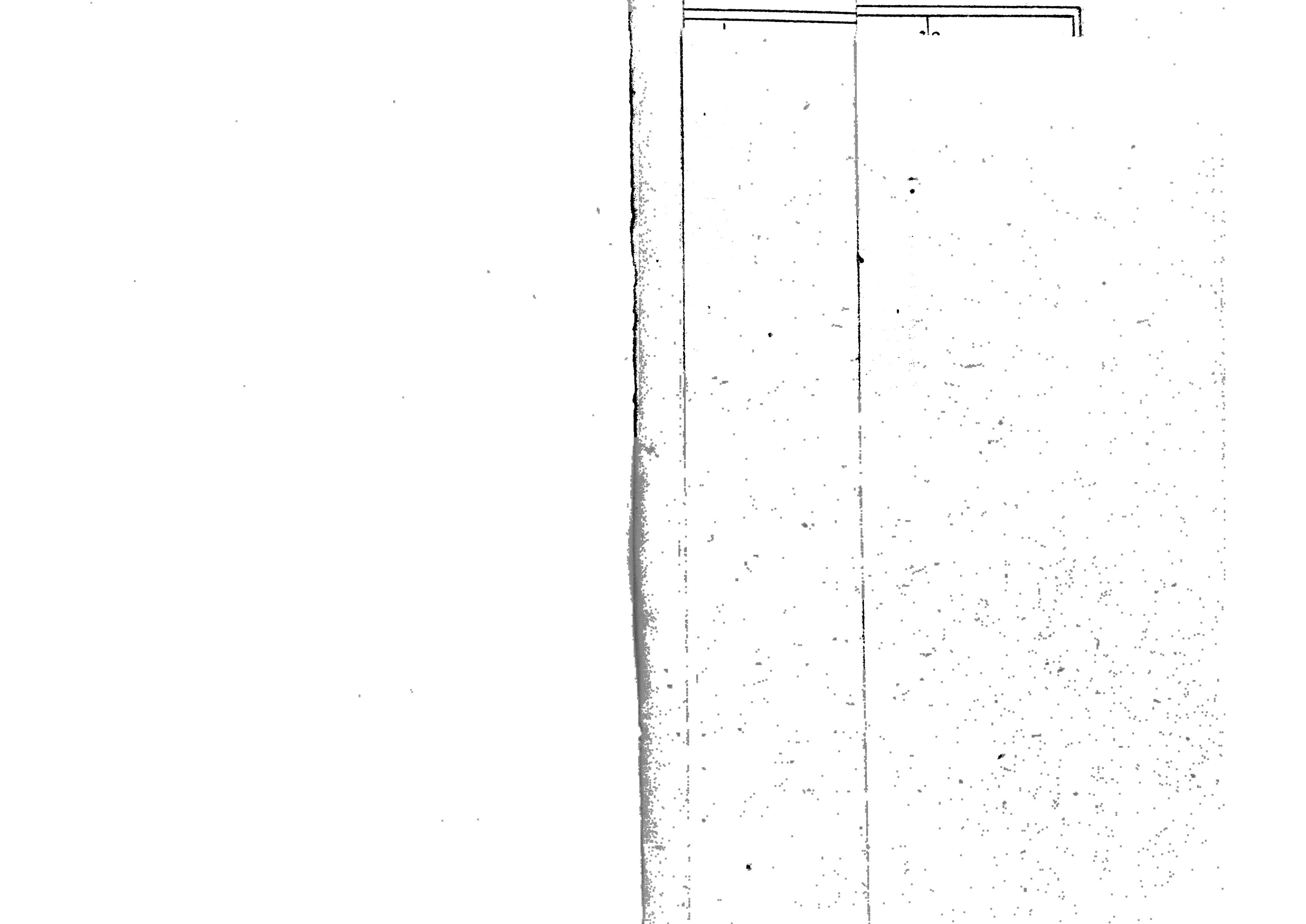
te je 11. siječnja zauzet Lovćen iza ogorčenog trodnevnog boja. Crnogorci su se hrabro držali, no morali su uzmaći pred silnim i vještim austro-ugarskim topništvom. Na 13. siječnja, u četvrtak iza podne unišla je austro-ugarska vojska u Cetinje, isti je dan crnogorska vlada pismeno zamolila, da se obustave neprijateljstva i da započnu mirovni pregovori.

Neprijateljstva su odmah obustavljena, te je vojska malo po malo zaposjela cijelu Crnu Goru. Kralj je Nikola otišao u Francusku, te je u Crnoj Gori uzela Austrija upravu, stala dizati škole i brinuti se za širenje kulture i civilizacije; to je bilo za cara i kralja Franje Josipa I. Kad on umre mjeseca studenog 1916. u visokoj starosti, naslijedi ga nadvojvoda Karlo Franjo Josip, koji se nazove kao car austrijski Karlo I., a kao kralj ugarski Karlo IV.

DODATAK.

Na str. 49. ima bilješka [1]) glasiti: Petar je pošao u Rusiju preko Beča, da se zaredi, ali mu ruski poklisar G a l i c i n nije dao putnoga lista za Moskvu. Zato se dao zarediti u Sr. Karlovcima od patrijarha Mojse P u t n i k a dozvolom cara Josipa II. g. 1782. Odatle ode opet u Beč, da traži municije proti skadarskog paše Kara-Mahmuta Bušatlića, a odatle se uputi u Rusiju i u Berlin.

SADRŽAJ.

POVJESNA KARTA
CRNE GORE
1 : 1,000,000
Bosna
Zahumlje
Neretva
Travunja
Raša
Albanija
Primorje
Zeta donja
Knin
Glamoč
Skadrin
Šibenik
Livno
Duvno
Rama
Cetina
Bihać
Trogir
Solin
Split
Omiš
Vrulja
Imotski
Makarska
Mokro
Trebižat
Buna
Lapčanj
Dabar
Neretva
Brač
Hvar
Vis
Korčula
Lastovo
Mljet
Ošlje
Ston
Trebinjčica
Trebinje
Grahovo
Nikšić
Lopud
Dubrovnik
Lokrum
Cavtat
Konavli
Perasto
Risan
Kotor
Njeguši
Cetinje
Budva
Danilovgrad
Spuž
Duga
Morača
Dioklea
Podgorica
Medun
Žabljak
Bar
Skadar
Drivast
Drim
Bojana
Ulcinj
Sv. Nikola
Lješ
Lepenica
Miljačka
Drina
Lim
Tara
Piva
Kolašin
Ibar
Neretva

